

УДК: 37.035.6:371(477.8)

WRITERS-EDUCATORS OF THE XIX-HALF AND THE HALF OF THE XX-CENTURY - AUTHORS OF EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF WESTERN UKRAINE**ПИСЬМЕННИКИ-ПЕДАГОГИ XIX- I ПОЛОВИНИ ХХСТ. –АВТОРИ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ****Bagriy M.A. / Багрий М.А.***Ph.D. in science, doctoral student /**кандид. філол. наук, докторант**ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника”, Івано-франківськ, Шевченка**State Higher Educational Institution “Precarpathian National University. Vasyl Stefanyk”, Ivano-Frankivsk, Shevchenko**orcid.org/0000-0002-3506-9900*

Анотація. Друга половина XIX ст. – період пробудження самосвідомості українського народу на основі суспільності, культурно-освітнього руху, українського шкільництва. В цей період викристалізуються ідеї культуровідповідності й вільного виховання особистості. Відбувається не лише розробка, але й часткове впровадження цих ідей у навчально-виховний процес на основі використання змісту й відповідних форм і методів практичної роботи.

Ключові слова: освіта, письменники-педагоги, Західна Україна, автор, навчально-методичне забезпечення.

Вступ. На пробудження національної свідомості західноукраїнського народу значний вплив мало національне відродження, національні самобутні традиції, з яких формувалися найкращі кадри національної інтелігенції, де завдяки патріотизму та активній діяльності в боротьбі за поширення освіти серед народу у краї відбувалося національне голосування, становлення української системи освіти. Було проведено реформу педагогічної освіти.

Понад двадцять років вивченню Волинського Полісся віддав Павло Аполлонович Тутковський (1858-1930 рр.). В результаті наукових експедицій по Волині ним було зібрано багато цінних матеріалів, у тому числі геологічні колекції. Вчений написав і опублікував понад 80 наукових праць, присвячених дослідженню волинського краю: «Із геології Луцького повіту Волинської губернії», «Про геологічні дослідження 1900-1901 рр Києво-Ковельської залізниці» та ін. Відомо, що в 1896-1899 роках П. Тутковський досліджував район Луцька, проводив дослідження озера Свіязя та Оконських джерел. Павло Аполлонович автор багатьох підручників з геології та географії, першого словника геологічних термінів [33].

Окремо потрібно відзначити освітянську діяльність Степана Йоїсиповича Смайль-Стоїцького (1859-1938 рр.). В 1885-1918 рр. – професор Чернівецького університету, викладає українську та російську мову і літературу; друкуються монографії: «Руська правопись» (1891-1893 рр.); «Руська грамати́ка», 1893 р.; «Буковинська Русь. Культурно-історичний образок», 1897; «Шкільна грамати́ка»; «Характеристика наукової діяльності І. Я. Франка», 1913 р.; «Ідеї Шевченкової творчості», 1914 р.; «Діди, батьки і внуки у Шевченка», 1918 р. Його сміливо можна назвати одним з ключових діячів національно-культурного

відродження Буковини. Протиник москвофільства, чимало спричинився до перемоги народовців на Буковині [40, 194-203].

Спільно з Миколою Васильком та іншими добився цілковитої рівноправности українців в адміністрації, політичному житті Буковини; завдяки його заходам, працям (він уклав першу шкільну граматику української мови – 4 видання: 1893 р., 1907 р., 1922 р. і 1928 р.) введено (1893 р.) фонетичний правопис у середніх школах Буковини, розбудовано українське (зокрема середнє) шкільництво. «Руську граматику» розробляв з професором Гартнером; вперше побудовано на фонетичному правописі Євгена Желехівського – відомого лексикографа з Галичини (так звана «желехівка» – абетка з 34-х літер) [23, 111].

На зростання українського національного руху на Буковині вплинула його наукова (серед ін. в праці «Буковинська Русь», 1897 р., С.Й. Смаль-Стоцький змальовує історію Буковини у зв'язку з Галицько-Волинською державою й іншими українськими землями), публіцистична (багаторічний співредактор газети «Буковина», редактор газети «Руська Рада»), педагогічна діяльність. Як мовознавець Смаль-Стоцький після студій про аналогію в історії української іменної відміни написав разом із Т. Гартнером «Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache» (1913 р.), де доводив, що українська мова постала безпосередньо з праслов'янської, а ідея пра-східньо-слов'янської мови позбавлена ґрунту. Цей погляд боронив і пізніше, особливо в праці «Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов та їх взаємне споріднення» (1925 р., 1927 р.) [33].

Особливе місце серед письменників-педагогів займає постать Михайла Сергійовича Грушеївського (1866-1934 рр.), який протягом 1897-1898 років написав 1-й том своєї фундаментальної праці – «Історія України-Руси», наприкінці 1898 року ця робота була надрукована у Львові. Незабаром було видано ще два томи своєї праці. Ця робота була щиро прийнята в Галичині, проте заборонена російським урядом.

Варто згадати й українську «Граматику для самонавчання» (1918 р.) складену Модестом Пилиповичем Левицьким (1866-1932 рр.). Свої знання, результати власного досвіду він виклав у «Конспекті теорії письменства» (1923р.).

Автором наукових праць і рецензій у «Записках НТШ», українських часописах; редактор шкільних підручників був Іван Копач (1870-1952 рр.). Також він був співавтором підручника вправ із латинської мови для гімназій.

Володимир Михайлович Гнатюк (1871-1926 рр.) був досвідченим збирачем та текстологом фольклорно-етнографічних матеріалів. Його науково довершені тексти вирізнялися фактологічною автентичністю, високою текстологічною культурою. З найширшого кола текстологічних питань, що їх ставив і розв'язував автор, були такі: атрибуція фольклорного твору, встановлення його приналежності до народної традиції, принципи і прийоми філологічної критики фольклорного тексту та його редагування, явища контамінації у фольклорі, джерелознавча база фольклорного тексту, його паралелі й варіанти. За 30 років своєї дослідницької та видавничої діяльності

Володимир Гнатюк опублікував близько тисячі різних за жанром праць, займає одне з провідних місць в історії слов'янської фольклористики, а його праці за своїм змістом, точністю запису та науковим рівнем мають світове значення [29, 163].

Цікавою роботою для теперішніх поколінь став «Словничок Леся Мартовича», складений зі слів, що тепер є призабутими чи діалектизмами, якими рясніли твори Леся Мартовича, справжнє ім'я Олекса Семенович Мартович (1871-1916 рр.) і надавали їм неповторного колориту.

Постать Філарета Михайловича Колесси (1871-1947 рр.) також відзначається великою спадщиною праць та доробок. Він вчений зі світовим ім'ям, багатогранна та плідна діяльність стала видатним внеском до розвитку української фольклористики та літературознавства. Використовуючи культурно-історичний, компаративістичний та методи антропологічної школи, Філарет Колеса тверезо оцінював можливості кожної зі шкіл. Користуючись порівняльно-історичним методом, науковець не розділяв думок школи компаративізму, адепти котрої, захоплюючись різними впливами, намагалися надто заглибитись в історію.

Варто зазначити, що найбільшим методологічним авторитетом для фольклориста був Михайло Грушевський, який, на його думку, обрав правильний предмет дослідження, а саме ступінь інтернаціональності мандрівних сюжетів та процес їхньої денационалізації, що дало змогу органічно засвоїти їх на українському ґрунті. Методологію Ф. Колесси можна охарактеризувати як комплексний підхід до аналізу творів усної словесності. Дослідник переконаний, що всі методи повинні застосовуватися до певного фольклорного жанру для висвітлення різних його аспектів [39, 275].

В 1938 році Ф. Колеса видає унікальну книжку «Українська усна словесність», що містила 643 сторінки у «кишеньковому» форматі. Однозначно ми погоджуємось з думкою дослідників, що це був перший підручник з фольклору як для навчальних закладів, так і для самонавчання. За жанром – це хрестоматія усно-поетичних текстів і систематичний нарис курсу фольклору як дисципліни. Визначивши головні ознаки української усної словесності, Ф. Колеса переходить до проблеми періодизації фольклору, яку підпорядковує історичному принципіві (розвиток жанрів усної словесності співвідноситься з історією України).

Був провідним діячем Учительської Громади Підкарпатської Русі Августин Іванович Волошин (1874-1945 рр.). Оцінити його вклад в освітянську діяльність західноукраїнської інтелігенції неможливо. Адже тільки протягом 1899-1944 років написав і видав понад 40 підручників та посібників майже з усіх вищеназваних дисциплін [33].

Перший посібник Волошина «Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народныхъ школь» (1901 р.), перевиданий під назвою «Методическая грамматика карпато-русского языка для народныхъ школь» (1919 р.) і насичений народно-розмовними елементами. Третє видання, що вийшло 1923 р. вже під назвою «Методична грамати́ка карпато-русского языка для низших клас народныхъ школ», повністю базується на народному мовленні

підкарпатських українців і до війни витримало кілька перевидань.

Свою прихильність до народної мови А. Волошин виявив ще в «Практичній граматиці малоруської (рутенської) мови», виданій угорською мовою в Ужгороді (1907 р.), де фактично описав живу систему мовлення закарпатців, трохи «олітературивши» її традиційно-книжними елементами та етимологічним правописом. У «Читанці для руської молодіжи», що виходила кілька разів у 20-30 рр., він уміщував твори як місцевих, так і загальноукраїнських письменників. Його брошура «О письменном языцѣ подкарпатских русинов» (1921 р.) відіграла помітну роль в історії української літературної мови Закарпаття [39, 144].

Велику методичну спадщину для сучасників залишив Михайло Степанович Возняк (1881-1954 рр.). Він автор «Історії української літератури» (Т. I-III; 1920-1924) та праць з історії давньої української письменності («Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти й замітки», т. 1-3, 1913-1925 рр.; «Початки української комедії. 1619-1819», 1919 р.; «Історія української літератури», т. 1-3, 1920-1924 рр.), про життя і творчість письменників 19 – поч. 20 ст. (І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Л. Боровиковського, М. Шашкевича, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, П. Грабовського, М. Коцюбинського, Лесі Українки, В. Стефаника), з фольклору, історії українського театру, міжслов'янських культурних взаємин, мовознавства, історії правопису, про підручники з граматики в Галичині («Причинки до студій над писаннями Лаврентія Зизанія», 1908 р.; «Філологічні праці Івана Могильницького», 1910 р.; «Галицькі граматики української мови першої половини ХІХ в.», 1911; «Грамматика Лаврентія Зизанія 1596 р.», 1911 р.; «Перша редакція «Розправи о язичі южнорускім і его наречіях» Якова Головацького», 1914 р.; «Уривок граматики давньої церковнослов'янської мови в порівнянні з українською», 1924 р.; «Український правопис із словничком», 1929 р.; «З приводу фотокопії «Русалки Дністрової», опубл. 1984 р.) [33].

Особливо вагомим є внесок М.С. Возняка у вивчення біографії і творчості Івана Франка. Він започаткував новий розділ у франкознавстві – вивчення світогляду Івана Франка. Опубліковано ряд недрукованих творів І. Франка, підготував і видав «Листування І. Франка і М. Драгоманова» (1928), реконструював твори «Лель і Полель», «Не спитавши броду», «Тригачія» тощо.

Володимир Петрович Радзикеви́ч (1886-1966 рр.) – автор «Короткого нариса історії української літератури» (1922 р.), «Української літератури ХХ століття» (1952 р.), «Нарис історії української літератури» (1922 р., 1937 р., 1947 р., 1956 р.); творів для дітей «Пригоди Юрчика Кучерявого» (1921 р., 1963 р.), «Прилетіла зима біла» (1959 р.), «Святий вечір у лісі» (1963 р.) та ін.

До західноукраїнських письменників-педагогів – авторів навчально-методичного забезпечення освітніх закладів регіону можна віднести й Олександра Івановича Маркуша (1891-1971 рр.), який написав більше 20 підручників. Серед них такі, як «Рідне слово», «Підручник української мови для угорських шкіл», «Нова Європа», «Далеким світом» та інші.

Також варто згадати і автора (під псевдонимом Степан Перський) «Популярної історії Товариства «Просвіта» (1932 р.), розвідок з історії

галицького шкільництва, зокрема історії Перемиської гімназії, розвідки «Отець Маркіян Шашкевич та галицьке відродження» (1961 р.) тощо – Степаїна Шаїха (1891-1978 рр.) [33].

В 1919 року в уманському журналі «Громадське життя» видрукувана низка критичних статей Дмитра Рудика (1893-1955 рр.). І вже в наступному році (1920 році) побачив світ його підручник «Короткий огляд українського письменства для середніх шкіл та самоосвіти».

Постать Юрія Андрійовича Шкрумеляїка (1895-1965 рр.) також нам цікава з точки зору методичного забезпечення шкільництва досліджуваного періоду. Адже він був автором понад 30 книг для дітей (найвідоміші «Юрза-Мурза» (1921 р.), «Записки Івася Крілика», «Стрілець Невмираха», «Мова віків» та (під псевдонімом Юра Ігорків) «Історії України для дітей» у чотирьох частинах).

Численні переклади зі світової класики, пристосовані для малого читача («Казки з 1001 ночі», «Алядин і чарівна лямпка», «Історія про малого Мука», «Пригоди мореплавця Сіндбада» та ін.).

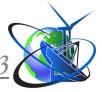
Іваном Боднарчуком (1910-1990 рр.) також було підготовлено й видано ряд шкільних підручників, зокрема: «Ластівка» (читанка для 2-го класу), «Ромашка» (для 3-го класу), «Соняшник» (для 4-го класу), «Ватра» (для 5-6 класу), «Збірник диктантів» (для молодших і старших класів).

Висновки. Отже, протягом досліджуваного періоду в регіоні відбулися вагомні зміни в змісті тогочасної освіти. Замість вивчення греки і латини пріоритетне місце у навчанні почали відводити англійській, німецькій, французькій мовам і предметам природничо-математичного циклу. Особлива увага була звернена на рідномовну освіту.

Початок ХІХ ст. відзначався активним створенням законодавчої бази в освітній сфері, секуляризацією школи, створенням світських органів управління шкільництвом. Почалася розробка нормативно-правових документів. Це стало можливим стало можливим завдяки праці культурно-освітніх діячів Буковини (І. Герасимович, С. Канюк, Ю. Лисан, М. Лютик та ін.), Волині (О. Левчаківська, А. Пащук, Х. Приступа та ін.), Галичини (Т. Білевич, І. Ваньо, В. Кальба та ін.) та Закарпаття (А. Алиськевич, Й. Пешек, Ю. Ревай та ін.). Однак, майже ціле ХІХ століття відбувалася запекла боротьба з намаганнями москвофілів нав'язати західноукраїнським територіям російську мову, а разом з нею й педагогічну термінологію.

Література:

1. Єкельчик С. Українофіли: світ українських патріотів другої половини ХІХ століття / Сергій Єкельчик. – К.: КІС, 2010. – 272 с.
2. Зайцева З.І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / З.І. Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.
3. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2013
4. Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. –

732 с.

5. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2003. – 450 с.

Abstract. *Second half of the nineteenth century. - a period of awakening of the consciousness of the Ukrainian people on the basis of community, cultural and educational movement, Ukrainian schooling. During this period the ideas of cultural conformity and free upbringing of personality crystallized. Not only is there a development, but also a partial implementation of these ideas in the educational process based on the use of content and appropriate forms and methods of practical work.*

Key words: *education, writer-pedagogues, Western Ukraine, author, educational support.*